

УДК 78(477.44)

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2022-6-5>

Тетяна СІДЛЕЦЬКА

кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри суспільно-політичних наук, Вінницький національний технічний університет, Хмельницьке шосе, 95, м. Вінниця, Україна, 21021

ORCID: 0000-0001-8209-8387

Бібліографічний опис статті: Сідлецька, Т. (2022). Дослідження музичної культури Вінниччини: стан, тенденції, перспективи. *Fine Art and Culture Studies*, 6, 35–40, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2022-6-5>

**ДОСЛІДЖЕННЯ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВІННИЧЧИНИ:
СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Однією з особливостей наукового життя сучасної України є зацікавленість проблемами культури і мистецтва окремих регіонів. Нашу увагу привертає Вінниччина як один із регіонів Центральної України, що має багаті мистецькі традиції хорového виконавства, музичної освіти, оперно-театрального мистецтва тощо. Музична культура Вінниччини також виступала і залишається об'єктом дослідження учених. У статті здійснено аналіз наукових досліджень різних аспектів музичної культури Вінниччини.

Мета роботи – визначення основних напрямків дослідження музичної культури Вінниччини, з'ясування стану, тенденцій та перспектив подальшого вивчення вказаного явища. **Методологія** дослідження полягає в застосуванні історіографічного методу, що використовується при опрацюванні наукової літератури для визначення ступеня вивчення музичної культури Вінниччини. Застосування методів аналізу, синтезу, узагальнення дало змогу здійснити аналіз наукових праць з означеної тематики, визначити основні напрямки дослідження музичної культури Вінниччини. **Наукова новизна** роботи полягає у виявленні та узагальненні наукових здобутків з вивчення різних аспектів музичної культури Вінниччини як складової української національної культури. **Висновки.** Визначено основні напрямки дослідження музичної культури Вінниччини. До них належать: особливості розвитку хорového мистецтва регіону; становлення і розвиток музичної освіти Вінниччини; окремі аспекти інструментального мистецтва регіону; традиції оперно-театрального мистецтва краю; творча діяльність видатних постатей музичної культури Вінниччини; динаміка розвитку музичного конкурсно-фестивального руху; проблеми регіонального музичного фольклору; особливості функціонування окремих установ культури, музичних громадських організацій та їхній вплив на розвиток музичної культури регіону. Відзначено, що перспективним залишається вивчення інноваційних форм та методів діяльності установ культури, мистецьких освітніх закладів, дослідження динаміки розвитку сучасного музичного життя Вінниччини. Це має важливе значення для відтворення цілісної картини національної культури у розмаїтті її регіональних аспектів.

Ключові слова: музична культура Вінниччини, наукове дослідження, хорове мистецтво, інструментальне виконавство, мистецька освіта, гастрольно-концертне життя, репертуар.

Tetiana SIDLETSKA

PhD in Art, Associate Professor, Associate Professor of Social and Political Sciences Department, Vinnytsia National Technical University, 95 Khmelnytsky street, Vinnytsia, Ukraine, 21021

ORCID: 0000-0001-8209-8387

To cite this article: Sidletska, T. (2022). Doslidzhennia muzychnoi kultury Vinnychchyny: stan, tendentsii, perspektyvy [Some research aspects of the musical culture in Vinnytsia: its actual state, trends, expectations]. *Fine Art and Culture Studies*, 6, 35–40, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2022-6-5>

**SOME RESEARCH ASPECTS OF THE MUSICAL CULTURE IN VINNYTSIA REGION:
ITS ACTUAL STATE, TRENDS, EXPECTATIONS**

Ukrainian modern scientific activities pay special attention to the unique regional art and culture, its development and problem. Vinnytsia Region or Vinnytychyna in Central Ukraine is well-known for its heritage of professional academic choral performance as well as musical education and opera and theater art. Vinnytsia musical culture has been the aim of scientific research in the past and nowadays. The article has analyzed these scientific researches according to the main aspects of the musical culture of Vinnytsia region.

Purpose of Research: to determine the main ways of exploration into the musical culture of Vinnytsia, to clarify the actual state, trends and expectations for the further study of this phenomenon. Methodology is based on such scientific

methods as analysis, synthesis, and generalization. The historiographical approach allows to analyze the available data about Vinnytsia musical culture including such aspects as musical education and professional academic choral art. Scientific novelty deals with the determination and generalization of scientific achievements in the study of various aspects of Vinnytsia musical culture as an important part of whole Ukrainian national culture. Conclusions. The main directions of Vinnytsia musical culture research have been determined. It is possible to study such aspects as the peculiarities of regional professional academic choral and instrumental art, the process of formation and development of Vinnytsia musical education, opera and theater art, creative activity of Vinnytsia prominent artists; the regional music contests and festival movement; the problems of regional musical folklore; the peculiarities of separate cultural institutions activity, musical public organizations and their influence on the regional musical and cultural development. Further exploration of the topic can find more important facts about innovative forms and methods of cultural institution activity, art educational establishments and dynamics of Vinnytsia modern music development. It helps to create the complete image of the whole national culture in the diversity of its regional aspects.

Key words: Vinnytsia musical culture, scientific research, choral art, instrumental performance, art education, touring and concert activity, repertoire.

Актуальність проблеми. Останніми роками в українській науковій думці простежується тенденція збільшення регіональних досліджень культурологічного та мистецтвознавчого спрямування. Осмислення регіональних культурно-мистецьких надбань зумовлює усвідомлення власної культурної приналежності та відтворення цілісної картини національної культури як складової світової духовної спадщини.

Шляхи розвитку музичної культури Західної України (Галичина, Прикарпаття, Закарпаття, Волинь) висвітлюються у працях І. Бермес, С. Виткалова, Б. Водяного, Ю. Волощука, Л. Кияновської, Н. Костюк, Л. Микуланинець, О. Попович, Т. Росул, М. Черепаніна, П. Шиманського та ін. Активно досліджується музичне життя Буковини (К. Демочко), Поділля (Р. Римар, О. Смоляк, О. Стебельська), Чернігівщини (О. Васюта), Слобожанщини (І. Герасимова, Ю. Лошков, В. Осадча), Сумщини (Г. Локощенко), Полтавщини (А. Литвиненко), Черкащини (В. Бондарчук), Катеринославщини (В. Мітлицька, І. Рябцева), Наддніпрянщини (М. Ржевська), Донеччини (О. Ущипівська), Південної України (О. Макаренко, Т. Мартинюк, М. Слабченко, В. Щепакін). У наукових дослідженнях виявляються як особливості культурно-мистецького життя регіонів загалом, так і проблеми розвитку окремих сфер музичного мистецтва – інструментального виконавства, музичної освіти, хорової культури, гастрольно-концертного життя.

Нашу увагу привертає Вінниччина як один із регіонів Центральної України, що має багаті мистецькі традиції хорового виконавства, музичної освіти, оперно-театрального мистецтва тощо. Музична культура Вінниччини також виступала і залишається об'єктом дослідження учених. Відтак, актуальним є аналіз

наукових надбань з вивчення проблем музичної культури Вінниччини в українському мистецтвознавстві.

Мета статті – визначення основних напрямків дослідження музичної культури Вінниччини, з'ясування стану, тенденцій та перспектив подальшого вивчення вказаного явища.

Виклад основного матеріалу. Ґрунтовним дослідженням професійної музичної культури Вінниччини є дисертація Т. Бурдейної-Публіки «Становлення і розвиток професійних форм музичного життя Вінниччини як складової культури Подільського краю» (Burdeina-Publica, 2009). Тут авторка на основі великої кількості архівних матеріалів і документів досліджує процеси професіоналізації музичної культури Вінниччини у сферах музичного виконавства, освіти, гастрольно-концертного життя. Дослідниця визначає періоди становлення і розвитку професійних форм музичного життя Вінниччини – дофілармонічний, філармонічний (із 1937 р.) і сучасний (доба незалежності України). Т. Бурдейна-Публіка визначає особливості етапів музичного життя Вінниччини і простежує еволюцію професійного виконавства.

Окремий підрозділ дисертації присвячений розгляду діяльності трьох найбільш відомих на Вінниччини хорових колективів 1920-х рр. – Тульчинської хорової капели, Художньої хорової капели Г. Давидовського, Капели імені М. Леонтовича Вінницької філії Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича (далі – МТЛ). Авторка доходить висновку, що основною формою музичної діяльності на Поділлі в цей час було хорове музикування.

Важливе місце у дослідженні відведено діяльності Вінницької обласної філармонії. Дослідниця розкриває особливості функціонування філармонії від кінця 1930-х до початку

2000-х років у контексті культурних процесів краю. Авторка характеризує творчу діяльність професійних колективів Вінниччини, їхню концертно-гастрольну діяльність, репертуар.

Вагомим і цінним у дисертації є висвітлення історії фестивалів, що проводяться на Вінниччині, аналіз репертуару виконавців, виявлення специфіки слухацької аудиторії. Авторка підкреслює вагоме значення мистецьких проєктів для розвитку музичної культури Вінниччини.

Отже, дослідження Т. Бурдейної-Публіки є важливим підґрунтям для подальшого науково-теоретичного осмислення культурно-мистецьких процесів Вінниччини й України загалом.

Різні аспекти музичного життя регіону висвітлено у дисертації С. Іскри «Соціокультурна діяльність римо-католицької церкви у контексті духовної культури Поділля» (Iskra, 2010). Тут дослідниця, характеризуючи спеціалізовані форми соціокультурної діяльності римо-католицької церкви, розкриває особливості функціонування музичних бурс на Вінниччині у XVII–XVIII ст., діяльність яких сприяла розвитку хорового виконавства регіону.

Авторка характеризує творчість хорових колективів, що існували при католицьких храмах у радянський час. С. Іскра досліджує специфіку практики вокально-хорового музикування та репертуар сучасних католицьких спільнот.

Дослідниця, характеризуючи культурно-просвітницьку діяльність католицьких згромаджень, розкриває особливості діяльності мультимедійної «Clara Studio», що функціонує при монастирі Братів Менших Капуцинів у Вінниці. С. Іскра аналізує проєкти студії звукозапису і вказує на широкий жанрово-стильовий діапазон її роботи.

Авторка простежує становлення органістики у Вінниці, зародження концертного органного музикування і фестивального руху наприкінці 1990-х рр. С. Іскра характеризує виконавську творчість і репертуар міжнародного фестивалю органної та камерної музики «Музика в монастирських мурах» і наголошує, що цей захід сприяє популяризації органного мистецтва серед широкої громадськості Вінниці.

У дисертації М. Антошко «Вінниччина як складова художньої культури Поділля 60-х років XIX – першої половини XX століття» (Antoshko, 2011) охарактеризовано музичне життя Вінниччини вказаного періоду, визна-

чено творчий внесок видатних фольклористів регіону І. Гурина, М. Мицика, Н. Присяжнюк, Г. Танцюри. Дослідниця здійснює огляд народнопісенних традицій Вінниччини і визначає характерні риси музичного фольклору регіону, а також виокремлює особливості українського народнопісенного мистецтва загалом.

Вагоме місце у дослідженні відводиться композиторській діяльності М. Леонтовича, К. Стеценка, Я. Степового. М. Антошко характеризує творчий внесок митців у музичну культуру Вінниччини.

Дослідниця розкриває особливості музичного життя регіону 20-х рр. XX ст. Авторка аналізує діяльність музичних навчальних закладів (музичного технікуму, народної консерваторії, музичної школи, вечірньої консерваторії тощо), що були відкриті у вказаний період у Вінниці.

На основі опрацювання архівних джерел М. Антошко висвітлює творчу діяльність мистецьких колективів і окремих виконавців, аналізує їхній репертуар. Увага дослідниці прикута до творчості Капели імені М. Леонтовича Вінницької філії МТЛ, що була найвищим зразком хорового виконавства. Авторка також підкреслює важливу роль і значення діяльності Правобережної опери на Поділлі, що сприяла розвитку музичної культури Вінниччини.

У дисертації Ю. Москвічової «Соціокультурна динаміка розвитку Вінниччини періоду незалежності України (1991–2014 рр.)» (Moskvichova, 2015) висвітлено особливості культурно-мистецького життя регіону доби незалежності України. Дослідниця, аналізуючи трансформаційні процеси в мережі установ культури та дозвілля, розкриває особливості гастрольно-концертного життя Вінницької обласної філармонії вказаного періоду. Авторка характеризує творчу діяльність провідного мистецького колективу філармонії – камерного оркестру «Аркада» і цілий ряд фестивалів та мистецьких проєктів, започаткованих організацією.

Ю. Москвічова розглядає сучасну мережу мистецьких освітніх закладів регіону і висвітлює роботу головних осередків культурно-мистецької освітньої діяльності доби незалежності – Вінницького училища культури і мистецтв імені М. Леонтовича, Тульчинського училища культури та Інституту педагогіки, психології і мистецтв Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла

Коцюбинського. Дослідниця аналізує творчість мистецьких колективів ВДПУ імені Михайла Коцюбинського і підкреслює вагому роль діяльності навчального закладу у підготовці фахівців музичного мистецтва. Авторка подає загальну структуру сучасної мистецької освіти Вінниччини.

У дослідженні висвітлюється діяльність аматорських фольклорних колективів, в репертуарі яких переважає народно-інструментальна музика, і аматорських хорових колективів регіону. Значну увагу авторка зосереджує на творчості Академічного ансамблю пісні і танцю «Поділля» Вінницької обласної філармонії, що представляє фольклорні надбання Вінниччини. Дослідниця простежує історію становлення і розвитку колективу, аналізує репертуар, концертно-гастрольну діяльність.

Важливе місце у дисертації займає розвиток фестивального руху на Вінниччині. На прикладі масштабних мистецьких проєктів авторка здійснює соціологічний аналіз і простежує динаміку провідних фестивалів регіону з урахуванням кількісних показників, географії учасників, охоплення сценічних майданчиків, впливу на глядачів. Дослідниця визначає головні функції фестивалів і підкреслює важливу роль проєктів у розвитку культури Вінниччини.

Продовженням дослідження хорового мистецтва регіону є дисертація Н. Сізової «Хорова культура Вінниччини другої половини XIX – першої третини XX століття» (Sizova, 2019). Тут дослідниця розкриває історичні умови розвитку хорової культури Вінниччини, аналізує особливості хорового виховання в освітніх закладах регіону на межі XIX–XX ст., характеризує діяльність церковних хорів цього періоду.

Н. Сізова аналізує діяльність хорових колективів Вінниччини першої третини XX ст. і визначає роль Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича у професіоналізації хорового мистецтва регіону. Дослідниця розкриває значення діяльності М. Леонтовича для професіоналізації хорового мистецтва Вінниччини, характеризує хормейстерську і композиторську творчість послідовника традицій М. Леонтовича Р. Скалецького, визначає роль Г. Давидовського у розвитку хорового мистецтва краю 1920-х рр. Авторка аналізує творчість Художньої хорової капели Г. Давидовського, що стала найвідомішим мистецьким колективом регіону.

Цінним у дослідженні є введення до наукового обігу великої кількості архівних джерел, у яких містяться нові факти з історії музичної культури Вінниччини.

У монографії О. Бугаєвої «Архівна спадщина Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича» (Buhaeva, 2011) на основі дослідження документів архіву Товариства висвітлено напрями діяльності вказаної музично-громадської організації. У праці дослідниця характеризує напрями роботи Тульчинської, Вінницької філій Товариства, розкриває діяльність музичних навчальних закладів і творчість хорових колективів, підпорядкованих цим філіям. Так, авторка висвітлює роботу Тульчинської музичної школи і підкреслює її важливу роль у поширенні традицій музичного виховання молоді. О. Бугаєва описує викладацький склад цього навчального закладу і репертуар, який на концертах виконували учні школи.

Досліджуючи газетну періодику 1920-х рр., авторка висвітлює концертну діяльність Капели імені М. Леонтовича Вінницької філії МТЛ інструментальною С. Папа-Афанасопуло, характеризує репертуар і виконавську майстерність колективу.

Поруч із цим О. Бугаєва подає коротку інформацію про діяльність осередку філії у Гайсині, якому були підпорядковані два великих хорових колективи: Брацлавське співоче товариство імені М. Леонтовича та Збірна ініціативна робітничка капела «Зірка», що популяризували творчість М. Леонтовича.

У монографії також містяться згадки про музично-просвітницьку діяльність Співочого гуртка Красносільської агрошколи, Співочого гуртка при клубі Профспілки с. Красносілки Гайсинського району і Хору імені М. Леонтовича Тульчинського округу при Державній цукроварні Шпикова під керівництвом відомого музичного діяча і диригента Я. Вітошинського.

Як бачимо, монографія О. Бугаєвої є вагомим працею, в якій містяться факти про діяльність маловідомих мистецьких колективів філій та осередків МТЛ і музикантів-професіоналів та аматорів, що здійснили вагомий внесок до скарбниці музичної культури Вінниччини та України.

Фундаментальним дослідженням життя і творчості відомого українського композитора М. Леонтовича є монографія А. Завальнюка «Микола Леонтович. Повне зібрання хорової

та педагогічної спадщини. До 140-ї річниці від дня народження» (Zavalniuk, 2017). Тут автор висвітлює життєвий шлях М. Леонтовича, характеризує особливості педагогічної, композиторської, хормейстерської діяльності митця на Вінниччині.

А. Завальнюк розкриває педагогічні ідеї композитора, принципи методики навчання музики у школі, аналізує підручник М. Леонтовича «Практичний курс навчання співу в середніх школах».

У праці подано всі світські та духовні твори композитора, висвітлено історію створення та опубліковано клавир опери «На русалчин Великдень».

У монографії представлено цілий масив різноманітних матеріалів, документів, фотографій, що дають уявлення про різні аспекти музичної культури Вінниччини і України першої чверті ХХ ст.

Монографія О. В. Черкашиної «Театр опери та балету і Державна Консерваторія у Вінниці як феномен національної культури першої половини ХХ ст.» (Cherkashina, 2020) присвячена діяльності двох установ Вінниці – Народної (державної) Консерваторії – Музичного технікуму і Театру опери та балету як головних осередків музичної культури регіону першої половини ХХ ст. Дослідниця, опираючись на численні архівні документи та матеріали періодичних видань, простежує становлення і розвиток музично-освітнього і музично-театрального життя Вінниці вказаного періоду.

Характеризуючи соціокультурну ситуацію на Поділлі, авторка вказує на діяльність численних аматорських мистецьких колективів (хорових, інструментальних, театральних) і мережі культурно-просвітницьких закладів та осередків, що діяли в регіоні у перші десятиліття ХХ ст.

О. Черкашина висвітлює діяльність Всеукраїнського Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича і, зокрема, його Вінницької філії. Дослідниця відзначає вагомий вплив культурно-просвітницької роботи філії на концертно-театральне життя Поділля загалом і Вінниці зокрема.

Авторка характеризує музичну освіту і виконавство як важливі чинники професіоналізації культури Вінниччини. Дослідниця простежує зародження професійної музичної освіти

у Вінниці на початку ХХ ст. і висвітлює діяльність спеціалізованих музичних навчальних закладів міста.

Головну увагу О. Черкашина зосереджує на діяльності Народної (державної) Консерваторії – Музичного технікуму як важливого центру підготовки професійних музичних кадрів. Авторка аналізує навчальні плани і програми, подає відомості про викладацький склад, концертну діяльність мистецьких колективів, викладачів і студентів навчального закладу. Дослідниця підкреслює вагому роль Народної (державної) Консерваторії – Музичного технікуму у розвитку музичної культури регіону.

Важливе місце у дослідженні відведено також діяльності Вінницького театру опери та балету, заснованого на початку 1930-х рр., що був важливим мистецьким центром Поділля. Авторка аналізує виконавський склад, репертуар, висвітлює концертно-гастрольну діяльність колективу, розкриває вплив театру на вінницьку публіку.

Отже, монографія О. Черкашиної є фундаментальним дослідженням, в якому розкриваються маловідомі сторінки музичної культури Вінниччини першої половини ХХ ст.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, варто визначити основні напрямки дослідження музичної культури Вінниччини. До них належать: особливості розвитку хорового мистецтва регіону; становлення і розвиток музичної освіти Вінниччини; окремі аспекти інструментального мистецтва регіону; традиції оперно-театрального мистецтва краю; творча діяльність видатних постатей музичної культури Вінниччини (Г. Давидовського, М. Леонтовича, Р. Скалецького та ін.); динаміка розвитку музичного конкурсно-фестивального руху; проблеми регіонального музичного фольклору; особливості функціонування окремих установ культури, музичних громадських організацій та їхній вплив на розвиток музичної культури регіону.

Проаналізувавши праці, в яких досліджуються різні аспекти музичної культури Вінниччини, доходимо висновку, що найбільша увага учених зосереджена на вивченні культурно-мистецьких процесів кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Це пов'язано з розвитком професійних форм музичного життя регіону і українським культурним ренесансом 1920-х рр.

Водночас, малодослідженим залишається період кінця ХХ – початку ХХІ ст. Це зумовлено відсутністю хронологічної дистанції, що може спричинити певний суб'єктивізм позиції ученого та інколи робить складним формування незаангажованого погляду на події музичного життя. Відтак, перспективним зали-

шається вивчення інноваційних форм та методів діяльності установ культури, мистецьких освітніх закладів, дослідження динаміки розвитку сучасного музичного життя Вінниччини. Це має важливе значення для відтворення цілісної картини національної культури у розмаїтті її регіональних аспектів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антошко М. О. Вінниччина як складова художньої культури Поділля 60-х років ХІХ – першої половини ХХ століття : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.00.01. Київ, 2011. 16 с.
2. Бугаєва О. В. Архівна спадщина Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича : монографія / Національна академія наук України; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського; наук. ред. В. М. Даниленко. Київ : НБУВ, 2011. 388 с.
3. Бурдейна-Публіка Т. В. Становлення і розвиток професійних форм музичного життя Вінниччини як складової культури Подільського краю : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 26.00.01. Львів, 2009. 19 с.
4. Завальнюк А. Ф. Микола Леонтович. Повне зібрання хорової та педагогічної спадщини (з передмовою та коментарями). До 140-ї річниці від дня народження. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 688 с.
5. Іскра С. І. Соціокультурна діяльність римо-католицької церкви у контексті духовної культури Поділля : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 26.00.01. Львів, 2010. 22 с.
6. Москвічова Ю. О. Соціокультурна динаміка розвитку Вінниччини періоду незалежності України (1991 – 2014 рр.) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 26.00.01. Івано-Франківськ, 2015. 18 с.
7. Сізова Н. С. Хорова культура Вінниччини другої половини ХІХ – першої третини ХХ століття : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 26.00.01. Київ, 2019. 19 с.
8. Черкашина О. В. Театр опери та балету і Державна консерваторія у Вінниці як феномен національної культури першої половини ХХ ст. : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2020. 436 с.

REFERENCES:

1. Antoshko, M. O. (2011). Vinnychchyna yak skladova khudozhnoi kultury Podillia 60-kh rokiv XIX – pershoi polovyny XX stolittia [Vinnytsia region as a component of the artistic culture of Podillya in the 1960s – the first half of the 20th century]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Buhaeva, O. V. (2011). Arkhivna spadshchyna Muzychnoho tovarystva imeni M. D. Leontovycha [Archival heritage of the Music Society named after M. D. Leontovich]. *Monograph*. V. M. Danylenko (Ed.). K.: NBUV [in Ukrainian].
3. Burdeina-Publica, T. V. (2009). Stanovlennia i rozvytok profesiinykh form muzychnoho zhyttia Vinnychchyny yak skladovoi kultury Podilskoho kraiu [Formation and development of professional forms of the music life in Vinnytsia as a part of the Podillya region culture]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].
4. Zavalniuk, A. F. (2017). Mykola Leontovych. Povne zibrannia khorovoi ta pedahohichnoi spadshchyny (z peredmovoii ta komentariamy). Do 140-yi richnytsi vid dnia narodzhennia [Mykola Leontovych. Complete collection of choral and pedagogical heritage (with preface and comments). To the 140-th anniversary of the birth]. Vinnytsia : TOV «Nilan-LTD» [in Ukrainian].
5. Iskra, S. I. (2010). Sotsiokulturna diialnist rymo-katolytskoi tserkvy u konteksti dukhovnoi kultury Podillia [Public cultural activity Catholic Church of the Latin ceremony in the context of spiritual culture of Podillya]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].
6. Moskvichova, J. O. (2015). Sotsiokulturna dynamika rozvytku Vinnychchyny periodu nezalezhnosti Ukrainy (1991 – 2014 rr.) [Socio-cultural dynamics of Vinnytsia region development during the time of Ukraine's independence (1991–2014)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
7. Sizova, N. S. (2019). Khorova kultura Vinnychchyny druhoi polovyny XIX – pershoi tretyny XX stolittia [Choral Culture of Vinnytsia region in the Second Half of the Nineteenth and the First Third of the Twentieth Century]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Cherkashina, O. V. (2020). Teatr opery ta baletu i Derzhavna konservatoriia u Vinnytsi yak fenomen natsionalnoi kultury pershoi polovyny XX st. [Opera and Ballet Theater and State Conservatory in Vinnytsia as a phenomenon of national culture of the first half of the 20th century] : monograph. Vinnytsia : Nilan-LTD [in Ukrainian].